

Bevarande av parker, trädgårdar och landskap

Karolina Bjerler

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

SLU Alnarp 2009

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet 15 hp

Huvudämne: Landskapsarkitektur

Sveriges
lantbruksuniversitet

Bild första sidan: Henckelska Gårdens terrass i Helsingborg vilken är i behov av bevarandeplan.
Foto: Karolina Bjerler

Bevarande av parker, trädgårdar och landskap

Författare: Karolina Bjerler

Handledare: Anna Jakobsson

Examinator: Eva Gustavsson

Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp 2009

Examensarbete inom landskapsarkitekturprogrammet 15 hp

EX0272 – Att skriva om landskap, grund C

Huvudämne: Landskapsarkitektur

2008:67

bevarande, restaurering, konservering, renovering, rekonstruktion, park, trädgård, landskap

Sammanfattning

För att kunna arbeta med historiska anläggningar måste det finnas en förståelse för komplexiteten runt bevarandet av parker, trädgårdar och landskap, samt vilket tillvägagångssätt som ska användas vid ombyggnationer och förnyelse. Dessa frågor är en viktig utgångspunkt i denna uppsats.

Historiska miljöer ger oss som individer en inblick i vem vi är och vart vi kommer från, vilket är en viktig del av vårt identitetsbehov som människor. Utan dem skulle vår förankring i det förflutna vara obefintlig. Vikten av denna förankring ligger inte endast i trädgårdens bevarande utan också i bilden av tidens utveckling vilket vi får genom tidens speglingar i vår levnadsmiljö.

Som hjälp att bevara dessa parker, trädgårdar och landskap, samt som verktyg att utifrån samma förutsättningar kunna diskutera kring ämnet, finns olika lagar och rekommendationer i form av Kulturminneslagen och Florensdokumentet. De beskriver båda, med olika utgångspunkter, att parken och trädgården i kraft av sina egna kvaliteter är kulturhistoriskt intressanta och värdefulla att bevara.

För att kunna närma mig dessa frågor har jag undersökt några personers åsikter och tankar kring bevarande och restaurering. Bland dem finns Walter Bauer, Sven-Ingvar Andersson, Klaus Stritzke och Åsa Ahrland som alla arbetar eller arbetade mycket med bevarandefrågor och verkliga restaureringsprojekt. Dessa personer representerar olika tidsperioder och ideal, vilket ger en historisk överblick av debatten under senare år (det är dock inte en beskrivning av debatten jag gör). De visar också fyra olika sätt att se på samma sak, nämligen hur man kan arbeta i en historisk park eller trädgård.

Sista delen av uppsatsen innehåller exempel från parker i Sverige och Europa där restaureringar har gjorts på olika sätt. Dessa är valda utifrån det material jag läst, tips från handledning och utifrån platser jag besökt och fått en relation till. Drottningholm, Painshill och Muskauer Park är några exempel på dessa. Andra platser av betydelse finns i texten, t ex Ulla Molins trädgård i Höganäs och Fredriksdals friluftsmuseum i Helsingborg.

Jag vill genom denna uppsats skapa ett redskap och ge mig själv och läsaren en klarare bild av problematiken, ett redskap som kan användas i rollen som gestaltande landskapsarkitekt, samt för andra yrkesgrupper där denna typ av frågor kan uppstå.

Nyckelord:

bevarande, restaurering, konservering, renovering, rekonstruktion, park, trädgård, landskap.

Abstract

To be able to work on historical constructions, there has to be an understanding of the complexity in the preservation of parks, gardens and landscapes and also in the procedure to be used in reconstructing and renewing. These issues serve as an important starting point in this paper.

Historical environments give us, as individuals, an insight into who we are and where we have come from, which is an important part of our need of identity as human beings. Without them our roots from the past would be non-existent. Our roots are important not just in a preservational aspect but also in an evolutionary aspect which we get through time reflecting itself in today's living environment.

To give us aid in the preservation of parks, gardens and landscapes and also to give us verbal tools which enable us to discuss the procedures, there are laws and recommendations written such as The Cultural History Law and The Florence Document. From different points of view, they both describe the cultural and historical qualities of parks and gardens that are important to preserve.

To be able to approach these issues, I have examined the opinions and thoughts of others such as Walter Bauer, Sven-Ingvar Andersson, Klaus Stritzke and Åsa Ahrlund, all of whom work or have worked with preservational issues and restorational projects.

These persons represent different eras and ideals which gives an historical insight of the debate during recent years (a debate which will not be taken up for discussion in this paper). However, they give us four different views on the same matter, namely how to work in a historical park or garden.

The last part of the paper names examples of restorations of parks in both Sweden and Europe. These have been chosen from the collection of material I have studied, from ideas from my tutorial mentor and also from my own personal connection with places I have visited. Drottningholm, Painshill and Muskauer Park are examples of these. Other places of significance mentioned are for example Ulla Mohlins garden in Höganäs and Fredriksdals Friluftsmuseum in Helsingborg.

With this paper, I would like to create, for the reader and myself, a useable tool to enable with clarity to identify the problems, a tool that can also be used by a budding landscaping architect and by other professions when the above named issues arise.

Innehåll

<u>SAMMANFATTNING</u>	<u>4</u>
<u>ABSTRACT</u>	<u>5</u>
<u>INNEHÅLL</u>	<u>6</u>
<u>INLEDNING</u>	<u>8</u>
BAKGRUND	8
MÅL OCH SYFTE	8
METOD	9
<u>DEL I – VARFÖR SKA PARKER, TRÄDGÅRDAR OCH LANDSKAP BEVARAS?</u>	<u>10</u>
<u>VARFÖR SKALL VI BEVARA VÅRA PARKER, TRÄDGÅRDAR OCH LANDSKAP?</u>	<u>11</u>
KULTURHISTORISKA SKATTER SOM RISKERAR ATT FÖRSVINNA	11
VILKA MILJÖER SKALL BEVARAS?	11
SVENSKA PARKER ÄR UNIKA	12
KUNGLIGA PARKER OCH SMÅSTADENS FOLKETS PARK – LIKA VIKTIGA MEN MED OLIKA FÖRUTSÄTTNINGAR.	12
<u>DEL II – BEGREPPEN</u>	<u>13</u>
<u>OLIKA BENÄMNINGAR PÅ TILLVÄGAGÅNGSSÄTT VID BEVARANDE AV PARKER, TRÄDGÅRDAR OCH LANDSKAP</u>	<u>14</u>
RIKSANTIKVARIÉÄMBETETS FÖRSLAG TILL TERMINOLOGI OCH BEGREPP	14
FLER BEGREPP MED EGEN TOLKNING	14
VILKEN METOD SKALL MAN VÄLJA?	14
<u>RIKTLINJER OCH LAGSTIFTNING</u>	<u>15</u>
BEVARANDEPLAN, VÅRDPLAN OCH VÅRDPROGRAM	15
VÄRDEBESKRIVNING	15
SKYDD FÖR SVENSKA PARKER, TRÄDGÅRDAR OCH LANDSKAP	15
FLORENSDOKUMENTET – EN INTERNATIONELL ÖVERENSKOMMELSE FÖR BEVARANDE AV PARKER, TRÄDGÅRDAR OCH LANDSKAP	16
VAD INNEBÄR FLORENSDOKUMENTET FÖR LANDSKAPSARKITEKTEN?	17
<u>DEL III – FÖRHÅLLNINGSSÄTT</u>	<u>18</u>

<u>OLIKA PERSONERS SYNSÄTT PÅ BEVARANDE AV PARKER, TRÄDGÅRDAR OCH LANDSKAP I SVERIGE</u>	19
WALTHER BAUER – RENOVERA GÄRNA, RESTAURERA INTE	19
SVEN-INGVAR ANDERSSON – TÄNK POETISKT OCH FRITT	19
KLAUS STRITZKE – GÖR INGENTING, FÖRSTÖR INGENTING	20
ÅSA ÅHRLAND – GÅR DET ATT BEVARA?	21
VAD SKER FÖR ATT MÖTA UPP BEHOVET AV KOMPETENS?	21
GÅR DET ATT VARA KONSEKVENT?	22
<u>DEL IV – TILLÄMPNING</u>	23
<u>SVENSKA PARKER MED BEVARANDEHISTORIK</u>	24
DROTTNINGHOLM – EN ANLÄGGNING MED FLERA TIDSEPOKER REPRESENTERADE	24
URANIBORG – ATT KOKA SOPPA PÅ NÅGRA TRÄSNITT	25
<u>EUROPEISKA PARKER MED BEVARANDEHISTORIK</u>	26
MUSKAUER PARK MUZAKOWSKI – MED DEN TYSK-POLSKA GRÄNSEN MITT I PARKEN	26
HET LOO – MED MÅL ATT NÅ ÄNDA FRAM	27
PAINSHILL – EN AV EUROPAS FÖRSTA LANDSKAPSPARKER	28
<u>DEL V - DISKUSSION</u>	30
<u>MUSEALT SAMHÄLLE ELLER MODERNA MILJÖER?</u>	31
TRÄDGÅRDSFÖRENINGEN I GÖTEBORG – HUR KAN DERAS RESTAURERINGSARBETE TOLKAS?	31
<u>EN KOMMANDE RESTAURERINGSVÅG</u>	32
EXEMPLET HENCKELSKA TERRASSEN I HELSINGBORG – VINSTINTRESSE STÅR MOT BEVARANDE	32
<u>KÄLLOR OCH LITTERATUR</u>	35
TRYCKTA KÄLLOR	35
OTRYCKTA KÄLLOR	35
ELEKTRONISKA KÄLLOR	35
MUNTliga KÄLLOR	36
<u>SLUTNOTER</u>	37

Inledning

Bakgrund

Upprinnelsen till denna uppsats ligger i kursen ”Skriva om landskap” på Landskapsarkitektprogrammet vid SLU Alnarp. Ämnet är valt utifrån mitt eget personliga intresse för historiska platser och deras bevarandevärde. Intresset för historia och vad som hänt före min tid har alltid fascinerat mig. Att jag praktiskt taget vuxit upp i parken på Fredriksdals friluftsmuseum, min fars dåvarande arbetsplats, har förmodligen bidragit till att intresset för den historiska parken och trädgården vuxit fram. Att ta tillvara vårt historiska arv och vår identitet, som ligger till grund i detta arv, är något som är viktigt för oss människor för att få vetskap om vår historia så att vi ska kunna blicka framåt.

Förgänglighet är ett ord som lätt kan förknippas med trädgårdens dynamiska öde. Det behövs endast en kort tidsperiod av glömska för att en plats skall bli något annat än den var menad att vara. Bevarande av trädgårdar, parker och landskap är det centrala i denna uppsats. Vårt historiska och kulturella arv kommer i stor grad från alla offentliga platser runt om oss, varför det är oerhört viktigt att ta till vara dessa på bästa möjliga sätt. De visar tillsammans vår historia genom vars och ens speciella prägel från sin tid. Det finns i Sverige och övriga Europa idag många olika sätt att se på begreppet bevarande. Florensdokumentet tillsammans med Kulturminneslagen (KML) finns som stöd och hjälp i dessa frågor. Men alla tycker inte lika vad gäller infallsvinkeln och metoder för bevarande av parker, trädgårdar och landskap.

Jag tror att många med mig brottas med frågor kring hur vi på bästa sätt skall ta tillvara detta historiska kulturarv vi fått av våra förfäder. Det är en svår uppgift att ta ställning i frågan, och det ligger förmodligen i komplexiteten runt en miljö som är så dynamisk som trädgården är.

Det är kanske denna komplexitet som gör ämnet så intressant. Ingen kan egentligen komma med det rätta svaret på frågan hur man bör och inte bör göra när man tar sig an en historisk miljö. Det är många som försökt och många som har starka åsikter i ämnet och det är dessa åsikter jag vill titta närmre på. Erfarenheter finns det gott om. Man har restaurerat parker i många år men det verkar som mycket lärs genom misstagen man gör på vägen. Uppsatsen skall försöka ge en bild av vad några av dessa röster säger. Jag är dock medveten om att det finns många fler som skulle tas med för att få en fullständig bild.

Mål och syfte

Mitt mål är att kunna framställa en bild av de olika synsätt som finns för bevarande av parker, trädgårdar och landskap, vad dessa betyder och hur de används i praktiken. Syftet är inte att ge en heltäckande bild av problematiken,

det tillåter inte tidsutrymmet. Uppsatsens syfte ligger därför i att få till stånd ett argument för mig själv, så att jag i första hand kan förstå problematiken kring bevarande på olika nivåer och med olika förutsättningar, samt att sedan kunna använda mig av detta som ett arbetsredskap när jag i olika situationer skall fatta beslut om trädgårdars bevarande eller icke bevarande. Det blir även ett viktigt arbetsredskap att luta sig mot när följdfrågan om hur det skall göras kommer upp. Min förhoppning är att även andra i samma situation skall kunna använda sig av mina slutsatser.

Metod

Källmaterialet till denna uppsats består i huvudsak av litteratur i form av böcker och artiklar. Några exempel är Walter Bauers bok *Parker, trädgårdar, landskap – förnya och bevara*, debattartiklar från *Utblick landskap*, nr 3 1993, vilket är ett temanummer om restaurering samt fristående artiklar skrivna av bland andra Åsa Ahrlund och Sture Koinberg. Genom diskussion och en analys av ämnets ståndpunkter utifrån litteratur och olika personers åsikter i sakfrågor kring det, hoppas jag komma fram till min målsättning.

DEL I – varför ska parker, trädgårdar och landskap bevaras?

För mig är det en självklarhet att man i vårt landskap ska kunna läsa tidens spår och lämningar för att förstå vårt ursprung. Men det är troligtvis inte något som de flesta tänker på till vardags. Ändå är det i vårt undermedvetna en viktig del av vår identitet. En beskrivning av vilka vi är och varför vi blivit dem vi är.

Varför skall vi bevara våra parker, trädgårdar och landskap?

Kulturhistoriska skatter som riskerar att försvinna

Enligt definition i Florensdokumentet¹ är en historisk park eller trädgård ”en arkitektonisk och hortikulturell komposition av allmänt intresse med hänsyn till dess historiska eller konstnärliga värden”². En historisk miljö eller anläggning skulle kunna innebära en plats på vilken man kan hitta historiskt värdefullt material i form av arkitektur och autentiskt växtmaterial, skulpturer och andra element som tydligt beskriver platsen utifrån en specifik tid eller från olika tidsperioder.

Detta tillsammans bildar en miljö som berättar en historia om platsen eller anläggningen. Dessa historiska miljöer ger oss som individer en inblick i vem vi är och vart vi kommer från, vilket är en oerhört viktig del av vårt identitetsbehov som människor. Utan dem skulle vår förankring i det förflutna vara obefintlig. Vikten av denna förankring ligger inte endast i trädgårdens bevarande utan också i bilden av tidens utveckling vilket vi får genom dennas speglingar i vår levnadsmiljö.

Därför är utveckling med framåtanda lika viktig som bevarandet är. Våra boplatser blir fler och fler och detta ger plats för nya spännande arkitektoniska miljöer som kommer att spegla vår tid. Eller som Klaus Stritzke³ uttrycker sig i en intervju i *Utblick landskaps* temanummer om restaurering 1993; ”om man vill förverkliga sig själv, finns det gott om plats i det nedlagda jordbrukslandskapet”.

Landskapsarkitekten Sture Koinberg⁴ skriver i sin artikel *’Städernas gröna rum – kulturlandskapet som park och trädgård’*⁵ att vårda, bevara och restaurera Sveriges parker och offentliga trädgårdar från 1600-talet och framåt borde vara en landsomfattande kultursatsning för att bevara den stora kulturskatt vi har i vårt land som i dag i många fall håller på att försvinna.⁶ I sin artikel beskriver Koinberg kulturlandskapet inne i våra städer som lämningar av mark som i andra tider var odlingsmark i och utanför stadens gränser, och hur dessa i olika grad finns bevarade. Vidare skriver han om vikten av att så fort som möjligt börja inventera och se över vilka anläggningar som är av ett sådant värde att de bör bevaras för att förbli ett levande arkiv av trädgårdar från sina enskilda tidsperioder.

Vilka miljöer skall bevaras?

Det är inte endast de gamla slottsmiljöerna som behöver en bevarandeplan. Många senare platser från 1900-talet finns som skulle behöva ett skydd, till exempel en av Ester Claessons⁷ sista bevarade Arts and Crafts trädgårdar i Stockholm som kommer att försvinna inom kort på grund av exploatering för bostäder⁸. Det finns dock undantag. Ett

exempel finns i Höganäs där ägarna till Ulla Molins⁹ privata trädgård, vilken hon lämnade efter sig vid sin bortgång för cirka tio år sedan, har nyligen fått en summa pengar av länsstyrelsen för att upprätta en bevarandeplan¹⁰. Så ett visst intresse finns, frågan är bara om det går i tillräcklig takt. Hur många bevarandevärda trädgårdar kommer att försvinna innan frågan tas på fullt allvar?

Svenska parker är unika

Många av våra svenska parker, exempelvis delar av Drottningholm, Hagaparken, Ulriksdal och Tullgarns slott, är unika i Europa. De flesta av anläggningarna har tillhört samma familjer genom generationer, vilket innebär att de är mer eller mindre bevarade i original. Ägarna har antingen inte velat att de skulle förändras eller så hade man inte råd med stora förändringar. Dessa parker har alltså ett stort värde i sig och eftersom de har tagit inspiration av och liknar de europeiska parkerna som de såg ut förr, finns ett stort intresse utifrån att studera dem.¹¹

På många ställen i Europa har det varierande modet styrt ombyggnationer av kända parker och trädgårdar på ett annat sätt än i Sverige. Exempel på det kan man hitta i Holland på Het Loo där man rivit den romantiska park som funnits där sedan den anlades 1780 och ersatt den med en barockträdgård gjord efter ritningar från tidigt 1700-tal.¹²

Kungliga parker och småstadens Folkets park – lika viktiga men med olika förutsättningar.

Prioriteringen hittills verkar peka på att det är de stora kungliga parkerna som blir byggnadsminnesförklarade och får bevarandeplaner upprättade. Men även mindre anläggningar som folkparker, prästträdgårdar, skolträdgårdar m.fl. vore intressant att ta upp på listan över bevarandevärda anläggningar. Vad är det som gör att folkparken i Sibbhult, Halmstad eller Falköping är mindre intressant ur ett historiskt perspektiv? Egentligen ingenting, kan tyckas, eftersom vem som helst kan väcka frågan.

Självklart är förutsättningarna för de olika anläggningarna helt olika. Möjligen ligger anledningen delvis i att de kungliga parkerna och herresäten oftast förvaltas med statliga medel genom Statens fastighetsverk (SFV) eller Fortifikationsverket, medan en park på en liten ort finansieras med kommunala medel och då inte har samma möjligheter för bevarande av rent ekonomiska skäl. En annan anledning är förmodligen det faktum att det var slottsparkerna och herresätenas trädgårdar som var trendsättare och att det var där de nya stilarna först anlades, vilket har gjort att de många gånger tydligt speglar en speciell tidsepok. Folkets park anläggningarna har varit mer föränderliga och med tiden anpassats efter de behov som funnits.

Ulla Molins trädgård är en av få privatträdgårdar som kan komma att få en bevarandeplan gjord med medel från Länsstyrelsen.
Foto: Karolina Bjerler

Entrén till Folkets park i Sibbhult är idag en stor asfaltplan vilken används till parkering då och då samt som lekplats för ortens bilburna ungdomar.
Foto: Karolina Bjerler

DEL II – begreppen

För att försöka förstå problematiken kring begreppet bevara, måste jag börja med att förstå orden och reglerna som finns runt ämnet. Ju mer jag läser desto mer inser jag att jag måste reda ut.

Olika benämningar på tillvägagångssätt vid bevarande av parker, trädgårdar och landskap

Restaurera, rekonstruera, konservera, underhålla... Alla är ord för det som är det centrala i frågan, nämligen att *bevara* en historisk plats och därmed vår kulturhistoria för framtiden. De är likartade benämningar där man når samma resultat nämligen någon form av bevarande, men det är en tydlig skillnad på hur processen för att nå dit går till och det är detta de olika terminologierna förklarar. Riksantikvarieämbetet (RAÄ) har utarbetat ett förslag till definitioner som tydliggör begreppen och gör det lättare att tala med samma språk kring ämnet.¹³

Riksantikvarieämbetets förslag till terminologi och begrepp

Konservering innebär att nedbrytningen hejdas och att parken ”fryses” i ett visst tillstånd. Med denna ambitionsnivå accepterar man att parken på lång sikt bryts ned. Begreppet kan dock vara missvisande och bör eventuellt utgå.

Underhåll är ett kontinuerligt vidmakthållande av parken, så att dess karaktär bevaras. I detta ingår att ta itu med eftersatt underhåll och att punktvis förnygra växtmaterialet.

Restaurering innebär att parken, med utgångspunkt i det som finns, återställs till ett äldre, dokumenterat utseende.

Rekonstruktion innebär att en park, som är starkt förändrad eller helt försvunnen, återskapas till ett dokumenterat, äldre utseende med användande av nytt växtmaterial.

Ny- eller omgestaltning innebär en förnyelse eller en förenkling av parken.¹⁴

Fler begrepp med egen tolkning

Renovera innebär att man lagar det som finns på platsen idag. Det vill säga att inget tas bort eller läggs till.

Fri förnyelse är ett begrepp som används av bland andra Sven-Ingvar Andersson. Min tolkning av begreppet är att vid en ombyggnad av en park eller trädgård där ingen dokumentation finns, skapar man med hjälp av fri förnyelse en park som andas och utstrålar det som vi antar att en park från en viss tid gör. Vi sätter dit attributen och en känsla skapas.

Vilken metod skall man välja?

När man talar om alternativen vad gäller bevarandet blir dynamiken i anläggningarna en viktig aspekt. Hur skall den

tas i beaktan på bästa sätt? En plats är kanske inte längre levande om dynamiken försvinner, samtidigt som den kan få vara sparsam i vissa delar av trädgården för att skapa spänning och kontrast till det mer vilda och levande. Frågan om vilka metoder som skall användas vid vilket tillfälle är svår att svara på. Förmodligen är det så att man aldrig kan vara helt konsekvent vid något tillfälle. Man måste och bör kanske alltid räkna med att undantagen blir många.

Riktlinjer och lagstiftning

Bevarandeplan, vårdplan och vårdprogram

Riksantikvarieämbetet rekommenderar att det vid alla restaureringar av historiska parker och trädgårdar såväl som till andra byggnadsminnesförklaringar, bör finnas en bevarandeplan eller en vårdplan.¹⁵ Denna upprättas av en tjänsteman på kommunen (t ex en landskapsarkitekt), oberoende konsulter (t ex Institutionen för landskapsplanering Alnarp) eller av Länsstyrelsen, och godkänns alltid av länsstyrelsen. Den innehåller en historisk beskrivning med alla kända dokument kring anläggningen.

Värdebeskrivning

I nästa steg görs en värdebeskrivning, i vilken man noggrant beskriver de olika värdena som finns och är bevarandevärda. Det är ofta växterna som utgör stomme och är det största värdet i de flesta trädgårdar. Men det finns också andra element som kan vara värdefulla så som vägar, gångar, trappor, murar, vattenkonster och så vidare. Man tittar också på värden som inte är lika tydliga som de historiska. Det kan vara historiska och kulturhistoriska värden, arkitektoniska och konstnärliga värden, rekreativa värden, naturvärden samt ekonomiska värden.¹⁶ Sist görs en formulering av målsättningar för anläggningens bevarande. Det är länsstyrelsen som är kontrollinstans men det är inte alltid det finns en plan för hur vårdplanerna skall följas upp.

Skydd för svenska parker, trädgårdar och landskap

Inom byggnadsvården har det sedan länge varit relativt lätt att få till stånd en byggnadsminnesmärkning, men för trädgårdar och parker har det endast varit möjligt sedan 1989 då det kom en förändring av vår kulturminneslag (KML). Den innebär att trädgårdar och parker kan byggnadsminnesförklaras i kraft av sina egna kvaliteter som kulturhistoriskt värdefulla. Innan lagskyddet trädde i kraft var det endast möjligt för en trädgård att bli byggnadsminnesförklarad om den låg i direkt anslutning till en byggnad som var aktuell för beslut. Exempelvis en herrgårdspark eller allmogeträdgård.¹⁷

Det finns andra skydd än lagar att luta sig mot när det gäller bevarandeprojekt. Florensdokumentet är en internationell överenskommelse för bevarande och restaurering av minnesmärken och områden av historiskt intresse. Överenskommelsen är ett beslut taget och utvecklat av ICOMOS's (International Committee of Monument and Sites) och IFLA's (International Federation of Landscape Architects) gemensamma internationella kommitté för parker och trädgårdar. Florensdokumentet skrevs under i Florence 1982 och är ett tillägg till Venedigdokumentet från 1962 och som rör endast bevarande och restaurering av byggnader. Florensdokumentet har avsikten att olika historiska parker och trädgårdar skall behandlas lika och i samma anda, efter de regler som finns beskrivna i de 25 korta artiklar som det består av. Innehållet är uppdelat i fyra delar med nedanstående rubriker. Under dessa rubriker följer beskrivningar som förklarar hur tillämpning skall ske. Följande är en sammanfattning av dokumentet.

Definitioner och syften - I stycket beskrivs att trädgården och parken betraktas som *minnesmärke* i sig själv utan att behöva kopplas samman med en byggnad, med motiveringen att "En historisk park eller trädgård är en arkitektonisk och hortikulturell komposition av allmänt intresse med hänsyn till dess historiska eller konstnärliga värden". Det påpekas att eftersom trädgården är att betrakta som ett *levande minnesmärke* skall särskilda regler angående dess bevarande finnas. Om dessa kan man läsa i dokumentet. Det görs tydligt att begreppen "historisk park" och "historisk trädgård" kan användas såväl i en liten trädgård som i en stor park oavsett dess gestaltning.

Underhåll, bevarande, restaurering, rekonstruktion - Här poängteras att vid varje åtgärd som görs skall alla viktiga beståndsdelar i parken behandlas samtidigt, för att inte skada helheten. Bra framförhållning och planering för växtmaterial och skötsel förklaras vara nödvändig. Autentiskt växtmaterial föreskrivs och man tar även hänsyn till parkens utsmyckningar som inte får flyttas hur som helst. Anläggningens omgivning i form av ekologi, infrastruktur och andra faktorer i omgivningen som påverkar helheten, skall tas i beaktan vad gäller bevarandet. Här hänvisar man till vikten av dokumentation genom att säga att ingen restaurering eller rekonstruktion får göras utan noggranna studier som garanterar att det är korrekt ur vetenskaplig synpunkt.

Användning - I detta stycke handlar artiklarna om vikten att med omtanke om anläggningens kapacitet och sårbarhet anpassa besökarnas aktiviteter i parken. Att upprätthålla parkens autencitet är viktigare än allmänhetens bekvämlighet varför man föreslår nyanlagda aktivitetsanläggningar i närheten av parker för att undvika att dessa används alltför hårt.

Juridiskt och administrativt skydd - Det är de ansvariga myndigheternas sak att se till att med hjälp av kvalificerade experters råd förteckna och skydda historiska parker och trädgårdar. Vikten av historiskt kunnig expertis tas upp här. Oavsett om det gäller botaniker, arkitekter, landskapsarkitekter eller trädgårdsmästare krävs bred kunskap om historiska miljöer och man föreslår utbildning som lösning på detta. En regelbunden produktion av växtmaterial är viktig för underhåll och restaurering av de historiska parkerna.¹⁸

Vad innebär Florensdokumentet för landskapsarkitekten?

Som landskapsarkitekt LAR/MSA har man indirekt skrivit under Florensdokumentet vilket innebär att de rekommendationer som finns där bör tolkas och följas i det enskilda fallet. Genom dokumentet kan man som verksam landskapsarkitekt driva frågor om bevarande med en annan tyngd då det där står beskrivet vilka aspekter som är viktiga för dessa frågor. Det är en hjälp för att få till stånd en minnesmärkning, men också i de fall parken skulle behöva räddas från förfall. Det skulle i vissa situationer kunna vara en börda, exempelvis vid en ny- eller omgestaltning när man skall besluta om vad som skall få vara kvar och vad som skall "tas bort" om man vid ett sådant tillfälle skulle vilja modernisera.

Det finns många sätt att ta reda på vilka riktningar det finns i ämnet. För mig känns det naturligt att titta på vad olika erfarna personer har att säga. Personerna är valda genom att jag läst om dem i litteratur, träffat några av dem personligen samt hört talas om dem muntligen på olika sätt i olika sammanhang. Det finns säkert fler intressanta åsikter som borde ha varit med, men för dem fanns tyvärr inte utrymme av tidsskäl.

Olika personers synsätt på bevarande av parker, trädgårdar och landskap i Sverige

Walther Bauer – renovera gärna, restaurera inte

Det finns lika många åsikter som det finns människor som arbetar med trädgårdsrestaurering. Så förefaller det åtminstone när man skrapar på ytan till ämnet. Walter Bauer¹⁹ var en av Sveriges mest kända landskapsarkitekter med många restaureringsprojekt som uppdrag. Han har uttryckt följande om sina tankar kring ämnet; ”I de historiska trädgårdarna är ingenting autentiskt. Tiden har förändrat allt. Vad man än gör i en sådan park så måste man avvika från det ursprungliga. Ingenting står stilla i en trädgård. Bara en sådan enkel sak som att träden växer.”²⁰ Han ville inte gärna använda ordet restaurera, hellre renovera. Han menade att det låter alldeles för likt rekonstruera, vilket han inte tycker passar för hans arbete.²¹

Om man läser Bauers bok *Parker, trädgårdar, landskap – förnya och bevara* förstår man hans tankar om hur man på bästa sätt skall närma sig en historisk anläggning. Bokens titel betyder att man först förnyar en anläggning och sedan genom skötsel bevarar den för framtiden så som avsikten med anläggningen är.²² Han menade att man restaurerar stommen i en park, de delar som känns väsentliga för helheten och de andra delarna lämnas eller förenklas. Även tillägg som pastischer skulle kunna lämnas, menade han. Om det finns ritningar och anteckningar är arbetet lättare än om inget material finns, då får man gå på sin intuition resonerade han. Han hade ett modernistiskt synsätt och menade att man ofta måste förenkla eftersom det idag inte finns tillräcklig kunskap i att anlägga eller att sköta vissa element som fanns förr i anläggningarna. Ett exempel är komplicerade broderiparterrer i buxbom.²³ Men förenklingen sker också i de fall det inte finns tillräcklig dokumentation.

Sven-Ingvar Andersson – tänk poetiskt och fritt

Sven-Ingvar Anderssons²⁴ syn på samma sak skulle kunna tolkas som en aning mer poetisk än Walter Bauers. Till dem som är kritiska till Anderssons förhållningssätt att restaurering är ett konstnärligt arbete jämförde han med Bach eller Shakespeare. Han menade att man med motståndarnas inställning, dvs att man inte har rätt till att vara poetisk i en historisk park, skulle innebära att man inte heller skulle kunna spela Bach eller Shakespeare eftersom man inte skulle vara säker på att det lät eller såg ut som det gjorde i original.

Andersson menade vidare att man restaurerar parken eller trädgården för upplevelsens skull inte för att visa hur den sett ut. Och han trodde att den strängt puritanska, som han uttryckte det, inställningen berodde på att konsthistorikerna fått upp ögonen för de historiska parkerna.

Andersson använde sig av begreppen rekonstruktion, renovering och fri förnyelse för att beskriva sitt arbete med historiska platser. När det gällde frågan om vilken metod som är den bästa att använda vid parkrestaurering menade han att det är omöjligt att endast använda sig av den ena eller andra. I de flesta fall av restaurering krävs olika metoder i samklang med varandra för att få ett bra resultat. Ett exempel på detta är Fredriksdals Friluftsmuseum där alla tre metoderna används. Häckträdgården och fruktträdgården är rekonstruerad och vid den ursprungliga almallén upp mot herrgården är den fria förnyelsemetoden använd då den kompletterades av en extra allé av bok. Han menade att man genom att använda sig av fri förnyelse bevarar värdigheten och den konstnärliga kvaliteten och upplevelserikedomen.

För Andersson var det ingen tvekan om att såväl planen och växterna som stämningen kan vara äkta. Han utgick ofta från att ritningen är det som en gång fanns på platsen och använde då denna som grund för restaureringen eller ombyggnaden.²⁵

Klaus Stritzke – gör ingenting, förstör ingenting

Hans budskap är att inte lita på ritningen utan på det man kan se med ögat och uppleva på plats i parken, likt arkeologerna gör i sitt arbete. Man riskerar då att göra en nygestaltning istället för en rekonstruktion eller restaurering, eftersom man inte kan vara säker på att det blev som ritningen säger.²⁶ Han menar att vi i Sverige inte har tillräcklig kunskap för att börja restaurera våra parker som idag står mer eller mindre orörda. Än så länge har vi endast kunskap till att göra pastischer, medvetna eller inte.

Det innebär att tills vi har den kunskapen skall vi endast underhålla och vårda parkerna så att så långt som möjligt bromsa förfallet. Han menar att om man ger sig på att restaurera efter de metoder vi har att tillgå idag riskerar man att göra så många fel så att det sedan blir omöjligt att rätta till dem. Då har man förstört autentiska bevis i marken och i växtmaterialet som skulle ha varit till hjälp annars. Detta har kommit att ge namn åt ett nytt begrepp som han kallar *de-restaurering*. Det grundar sig i när man i början av 1900-talet utgått från en kunskap som man trott var riktig, men som visade sig inte stämma. Då var man tvungen att göra om igen, med problemet att viktig information försvunnit i och med den första ombyggnaden.²⁷

Klaus Stritzke är bestämd när han säger att restaurering i tidens anda och med egna tillägg inte är att rekommendera. Han menar att den historiska parken är ett konstverk som vi fått att förvalta till kommande generationer och här har han medhåll från Florensdokumentet och Kulturminneslagen (KLM) som i princip säger samma sak. Det är många som skulle vilja ge sitt eget bidrag till parken, men detta är något vi inte har rätt till, enligt Stritzke. Hans hårda syn på

Lavendelringarna framför herrgården på Fredriksdals Friluftsmuseum kan sägas tillhöra metoden fri förnyelse.

Foto: Karolina Bjerler

restaurering för med sig att vi måste tåla ett visst mått av förfall. Men detta, menar han, är något som arkitekterna till anläggningarna har räknat med.²⁸

Vi är i Sverige idag alltför inriktade på att söka i arkiven efter dokument och har inte samma intresse och kunskap vad gäller trädgårdsarkeologi som i övriga Europa, menar Stritzke.²⁹

Åsa Ahrland – går det att bevara?

I en artikel från 1997³⁰ ställer Åsa Ahrland³¹ frågan om det är möjligt att bevara trädgårdar och parker. Hon menar att om man inom kulturmiljövården skulle utgå från ett varsamt bevarande och då kunna uppnå ett hållbart resultat och samtidigt undvika många av de problem som uppkommer i samband med arbetet med historiska parker och trädgårdar. Ahrland tror att med ett sådant arbetsperspektiv skulle dynamiken i en anläggning bli en naturlig del av dess historia.

Vidare skriver hon om vikten av att höja kunskapsnivån samt att diskussionen kring vården fördjupas dels att teori och praktik sällan baseras på restaureringsideologiska resonemang, dels eftersom det troligtvis kommer en restaureringsvåg inom snar framtid. Vi har många barockanläggningar och stadsparker i Sverige som är i behov att tas omhand. En del av lösningen ligger också i ett samarbete mellan olika kompetenser och specialister.³²

Ahrlands artikel är skriven sju år efter att Klaus Stritzke skrev den artikel jag läst och refererat till ovan, och det verkar som att en förändring under de åren kommit till stånd. Enligt Ahrland har man under de senaste åren blivit bättre på att använda sig av historisk dokumentation. Metodiken har utvecklats och man har börjat använda sig av arkeologi och paleobotanik i arbetet för att utforska historiska anläggningar. Dessa har blivit en allt större del av arbetet med restaurering av parker och trädgårdar. Forskningen har ökat starkt i Sverige och innefattar idag också offentliga parker och mindre trädgårdar, så som lanträdgårdar, prästgårdar, koloniträdgårdar och egnahems-trädgårdar.

Vad sker för att möta upp behovet av kompetens?

För att kunna bevara eller återskapa åldrade trädgårdar och möta upp det allt mer krävande restaureringsarbetet, krävs stor kunskap i ämnet. Det finns idag inga längre utbildningar till trädgårdshistoriker eller liknande. Men på Alnarp finns några kurser i trädgårdshistoria, och sedan 1998 har en kurs i *Trädgårdsrestaurering* funnits på SLU Alnarp där landskapsarkitekter kunnat utbilda sig i ämnet. Dessutom finns kursen *Trädgård, park, landskap – Bebyggelsemiljöns gröna kulturarv* vilken startades 2006 också

den på Alnarp.³³ Andra ämnen som konsthistoria, agrarhistoria och etnologi är exempel på kunskap vilka kan vara till stor nytta, samt arkeologi inte minst. Detta borde hjälpa till att få en ny generation landskapsarkitekter med kunskap och förståelse för ämnet och dess problematik.

Går det att vara konsekvent?

Efter att ha läst ovan nämnda artiklar infinner sig än mer förvirring kring hur man ska närma sig problematiken vad gäller bevarandet av historiska platser. Ganska omedelbart kommer insikten om att det i princip alltid är omöjligt att vara totalt konsekvent, att det i alla fall oavsett om det rör sig om restaurering, renovering eller fri förnyelse inte går att använda sig av en metod fullt ut. De undantag som måste göras beroende av olika anledningar kanske måste finnas med för att skapa en intressant och tilltalande plats för nutidens behov.

I många fall finns inte tillräckligt underlag för att kunna förstå hur det såg ut vid en viss tidpunkt eller så gör naturens dynamik att saker hänt under årens lopp som är så tilltalande att de är svåra att motivera för borttagning till förmån för en konsekvent restaurering. Det finns många anledningar till varför man noga måste väga argumenten mot varandra och sedan välja en väg som passar en viss historisk anläggning. Enligt mitt sätt att se är man skyldig att ta hjälp av olika kompetenser och experter på området, samt att inte vara rädd att ta lärdom av dem som gör det bra. Så är kanske fallet redan och då är det bra. Florensdokumentet är en antydning till det. Man har något gemensamt att samlas kring och rekommendationer att gå efter.

DEL IV – tillämpning

För att förstå hur de olika metoderna och tankarna fungerar i praktiken vill jag studera några verkliga exempel. Dessa är valda utifrån det material jag läst, tips från handledning och platser jag besökt och fått en relation till. Parkerna har alla genomgått någon form av bevarandeinsats, men med varierande utgångspunkter och metoder.

Svenska parker med bevarandehistorik

Drottningholm – en anläggning med flera tidsepoker representerade

Parken på Drottningholm slott har varit föremål för restaurering ett flertal gånger. Anläggningens olika delar representerar 300 års trädgårdshistoria. 1991 klassades Drottningholms kungliga lustgård och park som ett världsarv av UNESCO.

Sedan trädgården började byggas under drottning Hedvig Elionoras initiativ i slutet på 1600-talet³⁴ har anläggningen kommit att innehålla fransk barock, rokoko, engelsk parkromantik, 1800-tals romantik samt vår egen tids tolkningar av det förgångna med Walter Bauers bidrag till restaurering i mitten av 1900-talet.³⁵ Denna restaurering har blivit kallad *modernistisk pastisch* av somliga. Bauer började sin yrkesverksamma karriär under en tid då det rådde krig i Europa. I Sverige, som var isolerat från omvärlden, ville arkitekter och konstnärer hitta den genuina svenska stilen och sökandet ledde till enkelhet³⁶. Detta kan förklara varför Drottningholm och flera andra restaurerade slott och herresäten, det var främst dessa som restaurerades, blev enkla pastischer som var långt ifrån de originalplaner som användes.

Den första delen av trädgården som anlades, och vilken kan ses än idag, var lustträdgården närmst slottet med magnifika buxbomsparterrer och boskéer, statyer och vattenspeglar, kaskader och lövteater, omgärdade av fyrradiga lindalléer. Denna del ritades av slottsarkitekterna Tessin d.ä. och hans son Tessin d.y. och var starkt influerade av de franska barockparkerna.³⁷ Dock är trädgården väldigt förenklad redan vid anläggningen jämfört med förebilderna i Europa. Än mer förenklad är den idag efter omfattande restaurering under 1950-57. Då togs de sirliga broderierna bort och ersattes av gräs.³⁸

De åtta rader av lindar som omgärdar lustträdgården tillhör en av de många äldre alléer som snart behöver restaureras eller återplanteras. Just denna på Drottningholm har varit föremål för många diskussioner under senare tid om hur man skall göra på bästa sätt.

På 1770-talet kom Kinaträdgården till i anslutning till Kina lustslott, beläget söder om lustträdgården. Själva lustslottet var en gåva från kung Adolf Fredrik till hans hustru Lovisa Ulrika år 1753. Denna del av anläggningen, såväl slottet som den något senare trädgården, representerar rokokoarkitekturen. Den ligger vackert omgärdad av tallskog och vild natur. Under 1900-talet restaurerades de olika delarna i denna trädgård vid olika tillfällen. På 1950-talet rekonstruerades trädgården efter en odaterad ritning gjord av Carl Fredrik Adelcrantz. 20 år senare ersattes den gamla och illa åtgångna hästkastanjeallén. Träden var då i väldigt dåligt skick och man valde att ta bort alla befintliga träd och

Del av Drottningholm slotts lustträdgård med de förenklade broderiparterrererna. Restaureringen gjordes av Walter Bauer 1954.

Foto: Egil Forsberg

ersätta dem med nya av samma träslag Vad gäller den omgivande skogslika parken har inte mycket gjorts förutom att det efter en kraftig storm på 1960-talet ersättes en del omkullvräkt trä. Viss beskärning och återplantering sker successivt.³⁹

Vid Walter Bauer restaurering på 1960-talet användes flera historiska dokument som underlag för arbetet. Dessa bestod bland annat av för *sjöparterren*, *broderiparterren* och *vattenparterren* Nicodemus Tessin d.y:s plan, daterad 1723. För *boskéerna* har en odaterad anonym plan används och för *teaterboskéerna* har en uppmätning gjord 1785 av Lars R. Kökeritz varit underlag. Vad gäller *Kina lustslott* har förutom den odaterade planen av Carl Fredrik Adelcrantz även en uppmätning av Lars R. Kökeritz. I de *övriga delarna* av parken använde Bauer planer ritade av Fredrik Magnus Piper.

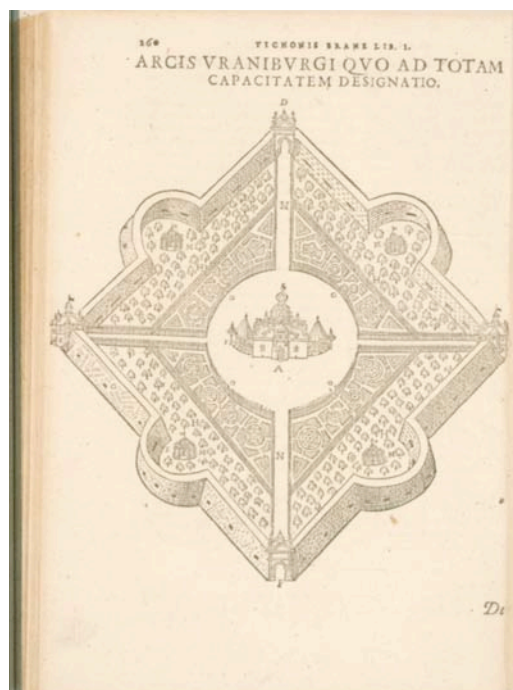
Uraniborg – att koka soppa på några träsnitt

Rekonstruktionen av Tycho Brahes renässans-trädgård vid Uraniborg på Ven kan liknas vid ”att koka soppa på några träsnitt”⁴⁰. Trädgården är endast en hypotes av vad den verkliga trädgården en gång var.

År 1986 bildades den arbetsgrupp som skulle komma att leda detta rekonstruktionsarbete av Uraniborg, beläget på ön Vens mitt såväl som högsta punkt. Ingenting fanns kvar av renässansanläggningen som hade sin glansperiod under slutet av 1500-talet. Som besökare idag, 16 år efter invigningen 1992, möter man endast en del av den ursprungligen kvadratiske trädgården. Två kvartiler vilka är formgivna med geometriska former med planteringar av varierande slag och med staket och jordvallar med bastioner som inramning. Allt enligt de träsnitt som finns bevarade från tiden och illustrerar hela anläggningen inom bastionerna. Av slottet, vilket var italienskt renässansinspirerat och påminde om Andrea Palladios (1508-1580) Villa Palladios i Vicenza i rött tegel och i flera våningar, finns inte heller något kvar. Besökaren får nöja sig med att se grunden utplacerad med klippta oxelhäckar.

Sven-Ingvar Anderson var den som skissade på förslaget till rekonstruktionen av anläggningen. I trädgården på Ven är den senaste kvartilen, byggd 2003, en visningsdel där arbete och autentiska redskap är en del av trädgården. I denna del finns utrymme för uppsamling och förökning av 1500-talets växtmaterial. De bägge kvartilerna är olika i material vad gäller markbeläggning, växtbäddskanter och växtmaterial. Trädgården är föränderlig där nya saker testas och godkänns eller ratas, allt för att komma så nära ursprungsanläggningen som möjligt.

Många och svåra frågor gäckade arbetsgruppen under projektets gång, och gör så fortfarande. Det fanns inte mycket källmaterial att tillgå från en 425 år gammal trädgård. Mellan 1988 och 1992 utfördes Sveriges första

Originalträsnitt ur *Epistolarum Astronomicarum*, vilket visar hur Uraniborg kan ha sett ut under sin glansperiod under slutet av 1500-talet. Slottet, kvartilerna, planteringarna och bastionerna syns tydligt. Detta var ett viktigt dokument vid rekonstruktionen av trädgården på Ven.

Foto: Kjell Lundqvist

trädgårdsarkeologiska undersökning på Uraniborg. 1991 hölls ett seminarium på Alnarp för att diskutera frågorna kring vilket växtmaterial som kunde tänkas vara autentiskt för tiden. Detta har hela tiden varit en av huvudfrågorna och är idag ett viktigt forskningsarbete. Arbetet med att hitta det rätta växt- och byggmaterialet pågår kontinuerligt och är ett viktigt inslag i trädgården.

De viktigaste källorna förutom träsnitten som visar ungefär hur det kan ha sett ut på platsen har varit av olika typ. De har bestått av Brahes egna anteckningar och tryckta skrifter, där han exempelvis beskrivit händelser i trädgården samt gett namn på läkemedel han använt. Han var känd för sina mediciner, bland annat finns historier om Tycho Brahes pestelexir för Kejsar Rudolf den II till vilken han reste efter fördrivningen från Ven 1597. Vidare användes reliktväxter från Ven, dvs sådana växter man kan hitta vilda på platsen runt trädgården och som överlevt från 1500-talet. Tillsammans med växtlistor och trädgårdsbeskrivningar från tiden samt tryckt samtida litteratur som exempelvis läkeböcker kan en uppfattning bildas om tänkbart växtmaterial.⁴¹

Uraniborgs rekonstruerade trädgård. Bilden visar en av kvartilerna med sina planteringar som inramas av buxbom samt jordvallen med bastionen i bakgrunden.

Foto: Kjell Lundquist

Europeiska parker med bevarandehistorik

Muskauer Park Muzakowski – med den tysk-polska gränsen mitt i parken

I Muskauer Park på gränsen mellan östra Tyskland och västra Polen arbetar landskapsarkitekt Holger Daetz med restaurering av park och slott. Ett projekt som har pågått under ganska många år och som innefattar två länder med olika förutsättningar ekonomiskt såväl som olika regelverk. I Polen är parkchefen jägmästare medan man på tyska sidan har en landskapsarkitekt, vilket visar sig vara en aning komplicerat då man har helt olika syn på träden och dess nytta respektive placering, samt dess vara eller inte vara.

Platsen där parken ligger har en lång historia som godsmarker. Första gången det nämndes var 1361 och sedan har den tillhört olika släkter eller kungligheter tills den 1785 kom i familjen von Pücklers ägo. Från 1815-1845 anlade Hermann, Fürst von Pückler den landskapspark som finns där idag vilken är mästarelligt utförd med stor kunskap och mycket känsla. Den innehöll alla attribut en landskapspark skall ha i form av broar, kapell, tempel, gångsystem i mjuka former, vatten och grottor, inklusive siktlinjer i tre våningar som ger extra dimension till anläggningen. Pückler hade landskapsdesigner och en av landskapsparkernas främste, Humphrey Repton (engelsk landskapsdesigner under 1800-talet) som förebild, och studerade i England för att lära sig mer om parkstilen. Han blev Tysklands svar på Repton och han kom att skriva flera böcker i ämnet. En del av dessa böcker använder man sig av vid restaureringen som inleddes i den tyska delen av

parken 1955 och sedan mitten av 1990-talet i delar av den polska sidan⁴².

När Muskauer Park anlades låg hela parken i det som då hette Östpreussen, men under andra världskriget ändrades landsgränserna och det föll sig så att parken delades i två delar. På den tyska sidan av parken skulle man kunna säga att en ren restaurering så långt det är möjligt bedrivs. Man restaurerar det sönderbombade slottet att bli som det var före krigsutbrottet, ute i parken arbetas siktlinjer fram, olika platser i parken återställs med så autentiskt material som det är möjligt. Gångar återskapas efter gamla ritningar.

Man använder som sagt hans gamla bok som underlag, men också gammalt kartmaterial. Boken är en tillgång men också ett problem då många av de teckningar och perspektiv som finns aldrig kom att byggas. Man vet inte säkert vilka dessa var. Det finns stora resurser att tillgå i Tyskland då den tyska republiken och Muskau stad satsar mycket pengar i projektet. Parken finns sedan juni 2004 på UNESCO's världsarvslista och det betyder mycket för parkens fortsatta överlevnad genom en säkrare inkomst från staten och det ökade antalet besökare. I Polen finns inte samma resurser och i dagsläget verkar det vara en form av varsamt bevarande som sker. Det syns direkt när man kommer över den relativt nybyggda bro efter gammal upplaga och på samma plats som den gamla fanns innan den revs under kriget. Här finns fortfarande grindar kvar efter passkontrollen som fanns här så sent som i januari 2008. Den togs bort när Schengen-avtalet tecknades mellan Polen och EU. Omedelbart märks alltså en skillnad i underhåll av gångar, trädbestånden som i de flesta fall inte är gallrade. Det var under några veckor en krigsfront här och spår av metallkuler och splinter finns kvar i stammarna. Broar på flera ställen är rasfärdiga och det finns fortfarande områden som inte är röjda från de minor som lagts ut under kriget.

I stort sett fungerar samarbetet väl, men resurser och olika kompetenser gör det som sagt svårt ibland. Siktlinjer har röjts fram på en del ställen och en av de centrala fuktängarna har börjat återskapas. Enligt Daetz är man optimistisk vad gäller samarbetet mellan länderna, vilket lär tyska och polska män och kvinnor att arbeta tillsammans. Det drivs utbildningsprojekt med ungdomar som får arbeta tillsammans och relationer skapas.

I hela parken är man mycket rädd om sitt växtmaterial och försöker så långt det går spara gamla träd. Många av de växter som planterades av Fürst Pückler på 1700-talet finns kvar än idag. Bl a en blodbok som var den dyraste plantan i hela anläggningen.⁴³

Het Loo – med mål att nå ända fram

På slottet Het Loo i Holländska Apeldoorn har man genomfört en restaurering med en ovanligt hög ambitionsnivå. Målet var att återställa både byggnader och

Bild tagen från den polska sidan av Muskauer Park med utsikt mot slottet i tre våningar siktlinjer. Den restaurerade fuktängen syns nedanför backen.

Foto: Karolina Bjerler

trädgård till det utseende som Wilhem av Oranien skapade på 1600-talet.⁴⁴ Slottet och dess park började byggas 1684 då prinsen köpte marken och det gamla slottet för att bygga sig ett mer palatsliknande jaktstlott.⁴⁵

Sedan 1984 är slottet museum men fram till dess utnyttjades det av det holländska hovet och *the Dutch Stadtholders* som sommarresidens.⁴⁶ Tack vare stor tillgång till historiskt material i form av ritningar, konst och rese-skildringar, detaljerade arkeologiska utgrävningar och växthistoriska studier har man kunnat göra restaureringen i princip exakt efter hur det såg ut på tidigt 1700-tal.⁴⁷ Det var i huvudsak två dokument som lade grunden till restaureringsarbetet. De var dels en målning av Jacob Roman från 1692, dels en planritning från tidigt 1700-tal gjord av Christiaan Pieter van Staden.⁴⁸

Processen startade under 1970-talet med många diskussioner och en intensiv dokumentationsprocess. 1980 hade man bestämt sig för hur restaureringen skulle genomföras. Målsättningen att efterlikna den 300 år gamla planen så långt som möjligt höll nästan hela vägen. Men för att kunna genomföra restaureringen var man tvungen att ta bort en befintlig landskapspark som innehöll många ovanliga och intressanta träd. Det blev högljudda protester och det hela slutade med att en del av dessa fick stå kvar som avlagringar från en svunnen tid mitt i parterrererna.⁴⁹

Broderiparterrema framför slottet Het Loo är restaurerade efter plan ritad av Christiaan Pieter van Staden under tidigt 1700-tal.
Foto: Johanna Elgström

Painshill – en av Europas första landskapsparker

Denna landskapspark i Surrey, England anlades mellan åren 1738 och 1773 av Charles Hamilton, son till Earl of Abercorn. Han var målarkonstnär, trädgårdsmästare och en väldigt begåvad och uppfinningsrik designer. Han la all sin själ i denna landskapsparks gestaltning och komposition som då som nu är unik i sitt slag.

Hamilton hade fått sin utbildning i Westminster och i Oxford och gjorde också de på den tiden nästan obligatoriska ”grand tour” två gånger i Europa. Han skapade Painshill som en romantisk landskapspark på 250 tunnland. Det var en av de första anläggningarna som speglade det nya modet som förändrades från de formella geometriska anläggningarna till den naturlika stil som den romantiska landskapsparken inspireras av.

Parken var uppdelad i två delar, en förfinad lustträdgård i söder med sjön som det centrala elementet och en del med mer öppet landskap i en fri och öppen stil i norr. Parkens olika mindre delar speglade också olika sinnestämningar, vilket gjorde den spännande att färdas genom och upptäcka. Den innehöll alla de idag klassiska element som bör finnas i en romantisk park. Så som eremitage, kyrka, ruin, vattenhjul med tillhörande äng, alpdal, tempel, turkiskt tält och många fler⁵⁰. 1773 tog Hamiltons pengar slut och han tvingades då sälja egendomen, och fram till andra världskriget sköttes och vårdades den av olika ägare.

Det största förfallet började under 1948 då de dåvarande ägarna Coombe sålde ägorna till Baronessan de Veauce. Hon delade upp egendomen och sålde huset och parken som separata egendomar.

1981 bildades en Stiftelse för att kunna bevara parken för framtiden. Man kunde då fortfarande hitta originalinslag i anläggningen trots att de hade legat gömda under många år. Ett omfattande arbete med restaurering och räddningsinsatser av landskapet sattes igång. Det belönades 1998 med Europa Nostra Medal för exemplariskt restaureringsarbete av en anläggning med extrem vanvård. Viktigt var också att den är en betydelsefull 1700-tals landskapspark med fantastiska byggnader. Idag arbetar Painshill Stiftelsen för att komma med på världsarvslistan.⁵¹

DEL V - Diskussion

Arbetet med denna uppsats har fått mig att fundera mer på den problematik som redan före arbetet var en svår fråga. Idag är jag än mer vetgirig och intresserad. Mina ståndpunkter är ungefär desamma, men jag har fått mer kunskap och en bredare insyn i debatten, vilket var en del av målet.

Musealt samhälle eller moderna miljöer?

Trädgårdsföreningen i Göteborg – hur kan deras restaureringsarbete tolkas?

Är en restaurering verkligen en restaurering när man endast utför det på en del av parken och tillsätter moderna element som ett komplement till det som var? I Trädgårdsföreningen i Göteborg har man gjort just detta. Så är det åtminstone enligt min tolkning. Ett enormt arbete har lagts ner på att återställa de gamla slingrande gångarna. Resultatet har blivit bra och hela parken har blivit mer tydlig. Trädens placering har fått en annan mening och följer gångsystemet perfekt. Rabatter har ändrat form och storlek efter originalritningar vilket gjort att de öppna platserna med solitärträd blivit distinkta och meningsfulla. Men i allt detta har man gjort en hel del moderna och nya inslag som man kan diskutera om det är rätt och riktigt. Flera nya woodlands har anlagts under de uppvuxna träden som idag har ett perfekt klimat för denna sorts planteringar.

När parken anlades var förutsättningarna andra, man hade små träd som inte skänkte samma skugga vilket motiverar denna förändring, enligt ansvariga för restaureringen. Samtidigt vill man skapa något som drar besökare. Det kostar att restaurera och det måste ju på något sätt finansieras, då måste man kanske föra in element som är nya och publiklockande. I fallet med trädgårdsföreningen är det dessutom så att själva restaureringen gjordes i samband med trädgårdsutställningen Göteborgs Lustgårdar vilket innebär att det ingår idéträdgårdar och en stor satsning på att förändra rosariet. Det har blivit ett rosarium med flera delar som har olika karaktärer och uppbyggnad. I de flesta fall har man gjort rabatter med perenner och rosor.

Allt detta innebär att området har fått tillbaka sin gamla glans vad gäller strukturen, men att många delar i den har fått ett modernt och säljande innehåll. Jag ställer mig frågande till om detta är acceptabelt utifrån perspektivet att man kallar det för en restaurering. För Sven-Ingvar Andersson skulle det förmodligen vara det, om man tolkar hans *fri förnyelse* på ett sådant sätt att man gjort en förnyelse av parken som passar in i parkens syfte, nämligen att locka besökare. Men om man frågade Klaus Stritzke skulle svaret förmodligen bli ett annat. Han hade troligen menat att man förstört stora delar av den park vi fått i arv att förvalta. Själv kan jag tycka att så länge man är tydlig med vad man kallar restaurerade delar eller moderna inslag så kan det vara rätt. Men detta beror också på vilken plats man talar om. Detta skulle inte vara ens i närheten av bra om det rörde sig om exempelvis Drottningholm eller Maskauer Park.

Så då kan man fråga sig varför skulle det egentligen vara rätt någonstans? Kanske skulle det vara det om man har hållningen att det skulle bli museala platser överallt och

Ett av de moderna woodlanden på Trädgårdsföreningen i Göteborg, placerade utmed en nyrestaurerad gång.
Foto: Karolina Bjerler

måst använda ”ny” mark om vi skulle skapa nya platser. Men då använder vi ytterligare en historisk plats om ingår i ett större landskapsperspektiv och som plötsligt blir något annat samtidigt som vi gör anspråk på mer natur eller fler platser. Ja, uppenbarligen är det lätt att slå knut på sig skäl i resonemanget kring bevarande.

Vikten ligger i att vara konsekvent anser jag. Om man går ut med att en restaurering av en anläggning är gjord och lägger stora resurser och mycket möda på att återställa gångsystem och annat som hör till stommen i parken är det viktigt att också tänka på andra byggda detaljer. Att exempelvis föra in element som en pampig och bred gång i granit framför entrén till orangeriet i Trädgårdsföreningen, vilken från början var mindre och endast låg närmst dörren, är för mig väldigt konstigt och faktiskt felaktigt. Då har man inte varit konsekvent i arbetet och man kan som besökare omöjligt veta vilket som är de restaurerade inslagen eller vilka tilläggen är, vilket för mig är av stor vikt.

Att man sedan för in annat växtmaterial därför att solförhållandena är annorlunda kan jag hålla med om är tillåtet. Men jag skulle förespråka att autentiskt växtmaterial används. Det hade i mina ögon gett en tydligare bild av hur det kunde ha sett ut på tiden för byggnationen av den historiska park jag faktiskt besöker. Att försöka tänka sig hur den tidens arkitekter och anläggare tänkte sig att parken skulle kunna utvecklas är en ”metod” man hör talas om ibland. Men det är verkligen en tuff uppgift att ge någon, då det då precis som idag torde finnas lika många idéer och tankar kring detta som det fanns människor och personligheter. Därför är jag inte säker på att det är ett bra tillvägagångssätt.

En kommande restaureringsväg

Efter debatterna under slutet av 1900-talet har det idag uppmärksammats ett stort behov av restaureringar av våra 1700- och 1800-talsparker, vilka nu nått en ålder av 200 år och kommer inom kort att vara i behov av nytt växtmaterial. Detta kommer att vara en del av den restaureringsväg jag tidigare talat om som samtidigt ställer allt högre krav på kunskap om såväl material som växtkunskap. Denna kunskap finns förmodligen att tillgå men för mig verkar problemet delvis ligga i problematiken kring dagens vinstintresse som i de flesta fall inte rimmar med det långsiktiga tänkande som krävs.

Exemplet Henckelska terrassen i Helsingborg – vinstintresse står mot bevarande

Vad gör man när det i en kommun uppkommer en diskussion om hur vi ska handla angående en historisk plats som Henckelska gårdens terrass ut mot Södra Storgatan där stenläggningen delvis vittrat sönder och behöver restaureras? Det enklaste hade kanske varit att byta all befintlig sten till ny. Då krävs minimalt med underhåll för

Den nyanlagda gången som leder upp till orangeriets huvudentré. Gångens beläggning är delvis autentisk men till största delen ett tillägg och därför inte helt en restaurerad beläggning.

Foto: Karolina Bjerler

lång tid framöver, vilket är en stor fördel rent ekonomiskt. Samtidigt tycker riksantikvarieämbetet att man till varje pris ska rädda det som räddas kan. Kommunen har inte råd att varje år byta några vittrade stenar och laga sprickor som uppkommer kontinuerligt.

Situationen är komplex, det förstår man genast, men hur löser man ett sådant läge? Jag har inget svar, men jag kan inte släppa tanken på att det vore fantastiskt att i vårt land få se fler gamla ömt vårdade platser i vårt modernt urbana livsrum i städerna såväl som på landsbygden. Hur får man vinstintresset att vändas mot förståelse för vikten av kulturhistoria mitt bland oss i vardagen?

Henckelska terrassen i Helsingborg med mur och trappor i behov av restaurering.

Foto: Karolina Bjerler

Källor och litteratur

Tryckta källor

Ahrland, Åsa, 1997, *Kulturmiljövård*, Nr 4

Andersson, Thorbjörn et al, 2000, *Svensk trädgårdskonst under 400 år*, Byggförlaget Stockholm

Bauer, Walter, 1990, *Parker, trädgårdar och landskap – förnya och bevara*

Blennow, Anna-Maria, 1998, *Ulla Molin, trädgårdsarkitekt - ett porträtt*

Koinberg, Sture, 1996, *Städernas gröna rum – kulturlandskapet som park och trädgård*, Byggnadskultur, Nr 2

Lundquist, K., Jakobsson, a., Lorentzon, K., 2002-2003, Rekonstruktion av Tycho Brahes renässanssträdgård på Ven, *särtryck ur Svenska Linnésällskapets årskrift*

Mossinge-Nordheim, Randi, 1993, *Utblick Landskap*, Nr 3

Möller, Lotte, 2006, *Tre mästare tre trädgårdar*

Olausson, Magnus, 2004, Drottningholms lustträdgård som ett resultat av olika förhållningssätt till historien, *Kulturmiljövård*, Nr 1

Rapport Riksantikvarieämbetet, 1994, *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*

Setterby, Åsa, 2000, *Ronneby Brunnspark – vårdplan*, Institutionen för landskapsplanering Alnarp

Stiftelsen ”Konings Loo”, 1998, *Het Loo – Palace and gardens*

Stritzke, Klaus, 1990, *Kulturmiljövård*, Nr 5-6

Otryckta källor

Stiftelsen ”Fürst-Pückler-Park Bad Muskau”, 2001, Broschyr med illustrationsplan över parken med information om dess historia

Institutionen för landskapsplanering Alnarp, 2005, Kurskompendium till kursen LP0361

Elektroniska källor

<http://www.arkitekt.se/s9054>, 2008-04-01

<http://hd.se/hoganas/2008/03/10/bidrag-till-ulla-molins-traedgaard/>, 2008-04-02

<http://www.painshill.co.uk/The-Park/The-Hamilton-Landscapes.aspx>, 2008-05-04

<http://www.painshill.co.uk/The-Park/The-Story-of-Painshill.aspx>, 2008-05-04

<http://www.royalcourt.se/dekungligaslotten/drottningholmsslott/slottsparken>, 2008-08-25

Muntliga källor

Daetz, Holger, Landskapsarkitekt, Muskauer Park Muzakowski, studiebesök Bad Muskau 2008-04-09

Gustavsson, Eva, universitetslektor, SLU Alnarp, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, föreläsning Trädgårdshistoria II – SLU Alnarp, 11 december 2007

Jakobsson, Anna, doktorand, SLU Alnarp, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, handledning 2008-02-12

Olsson, Inga-Lill, utbildningsadministratör, SLU Alnarp, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, e-postkontakt 2008-04-24

-
- ¹ Florensdokumentet är en överenskommelse mellan ICOMOS och IFLA vilken skrevs under 1982. Avsikten med dokumentet är att parker och trädgårdar skall behandlas utifrån samma förutsättningar med dokumentets regler som stöd.
- ² *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*, 1994, s. 8-9
- ³ Klaus Stritzke, trädgårdshistoriker och författare till bland annat *beskämningshöjder under 1700-talet i svenska parker* och *Marabouparken* sat artiklar i ämnet.
- ⁴ Sture Koinberg är landskapsarkitekt med kontor i Stockholm där han arbetat under snart 40 år. Han har satt sin prägel på många offentliga platser, exempelvis Nationalstadsparken och Odenplan, men han har också arbetat med bostadsområden och liknande en hel del. 1988 blev han invald i Konstakademien och 2003 fick han Sven Hermelin-priset av Sveriges arkitekter för att han genom sitt arbete skapat respekt och förståelse för landskapsarkitekturens betydelse. (<http://www.arkitekt.se/s9054>, 2008-04-01)
- ⁵ Koinberg, 1996
- ⁶ Koinberg, 1996, s. 2-6
- ⁷ Ester Claesson var en av våra mest kända trädgårdsarkitekter i början av 1900-talet. Hon ritade många trädgårdar i arts and crafts stil under sina verksamma år vilka var 1913-1931, och hon var en av de få kvinnliga verksamma arkitekterna på den tiden. Förutom hennes uppdrag som gestaltande arkitekt, skrev hon många artiklar i litteratur som inte endast var trädgårdslitteratur, höll kurser och deltog i tävlingar. Hon hade många kontakter i Europa från sina utbildningsår och 'grand tour' under studieåren vilket gjorde att hennes arbetsfält var stort. (Andersson, T et al, 2000, s. 172-183)
- ⁸ Gustavsson, Eva, muntligen 11 december 2007
- ⁹ Ulla Molin, 1909-1997, var en engagerad kvinna som i sitt yrkesliv främst intresserade sig i hem och trädgårdsfrågor. Hon började som 18-åring studera på Apelryds trädgårdsskola i Båstad där hon gick en treårig utbildning. Trädgårdsintresset kom från hennes mamma som inspirerad av kronprinsessan Margareta på Sofiero anlade breda rabatter i hemmets trädgård. 1944 blev Ulla Molin chefsredaktör på tidskriften Hem i Sverige. Hon knöt då många värdefulla kontakter med kända namn inom arkitektur och trädgård, exempelvis Sven-Ingvar Andersson, Gunnar Martinsson och Arne Jacobsen. Mot slutet av sin karriär ritade hon privatträdgårdar inspirerade av funktionalismen som var den stil hon vurmade för. (Blennow, A, 1998, s 7-21)
- ¹⁰ <http://hd.se/hoganas/2008/03/10/bidrag-till-ulla-molins-traedgaard/>, 2008-04-02
- ¹¹ Stritzke, Klaus, 1990, s. 14-18
- ¹² Stiftelsen "Konings Loo", 1998, s. 51-55
- ¹³ *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*, 1994, s. 20
- ¹⁴ Institutionen för landskapsplanering Alnarp, 2005, Kurskompendium (ej numrerat) hämtat från Riksantikvarieämbetets formuleringar.
- ¹⁵ Anna Jakobsson, muntligen 2008-02-12
- ¹⁶ Setterby, Å, 2000, *Bilaga 3*
- ¹⁷ *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*, 1994, s. 6-7
- ¹⁸ *Historiska parker och trädgårdar – ett arv att vårda och sköta*, 1994, s. 8-9
- ¹⁹ Walter Bauer, 1912-94, var en av Sveriges mest kända trädgårdsrestauratörer under 1900-talet. Han var trädgårdsarkitekt och arbetade under sitt 50 åriga yrkesliv med såväl privatträdgårdar som offentliga anläggningar. Han blev genom sina många uppdrag som restauratör på många av våra kungliga slott så som Drottningholm slott, Leufsta bruk och Forsmarks bruk en profil inom svensk trädgårdskonst. Han har genom dessa uppdrag haft sin hand med i alla olika trädgårdsepoker under sina yrkesverksamma år. 1977 valdes han som första trädgårdsarkitekt sedan Fredrik Magnus Piper in i Konstakademien. (Andersson, T et al, 2000, s 231-241)
- ²⁰ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 18-22
- ²¹ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 18-22
- ²² Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 18-22
- ²³ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 18-22
- ²⁴ Sven-Ingvar Andersson, 1927-2007, växte upp i Södra Sandby och efter utbildning i Danmark, Lund och Alnarp började han jobba på Sven Hermelins kontor i Stockholm. Där kom han i kontakt med och lärde sig så småningom att uppskatta dennes arbetssätt med historiska platser som han arbetade mycket med. Senare arbetade han några år i Helsingborgs parkförvaltning innan han till slut öppnade eget kontor 1959. Han står för gestaltningen av många offentliga platser i landet. Så småningom började han sakna kontakten med andra landskapsarkitekter och detta ledde till att han blev lektor på Konstakademiets arkitektskola i Köpenhamn. (Möller, L, 2006, s. 41-47)
- ²⁵ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 24-28
- ²⁶ Stritzke, K, 1990, s. 14-18
- ²⁷ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 29-32
- ²⁸ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 29-32
- ²⁹ Mossinge-Nordheim, R, 1993, s. 29-32
- ³⁰ Ahrlund, Å, 1997, s.26-35

-
- ³¹ Åsa Ahrland, trädgårdshistoriker och författare till bland annat *Den osynliga banden – trädgårdsmästaren i 1700-talets Sverige* samt en hel del artiklar. Hade tidigare en tjänst på Riksantikvarieämbetet. Arbetar idag på SLU i Ultuna.
- ³² Ahrland, Å, 1997, s. 26-35
- ³³ Inga-Lill Olsson, e-postkontakt 2008-04-24
- ³⁴ <http://www.royalcourt.se/dekungligaslotten/drottningholmsslott/slottsparken>, 2008-08-25
- ³⁵ Bauer, W, 1990, s. 13
- ³⁶ Olausson, M, 1992, s. 31
- ³⁷ <http://www.royalcourt.se/dekungligaslotten/drottningholmsslott/slottsparken>, 2008-08-25
- ³⁸ Bauer, W, 1990, s. 13
- ³⁹ Bauer, W, 1990, s. 14-24
- ⁴⁰ Lundquist, K. et al, 2002-2003, s. 103
- ⁴¹ Lundquist, K. et al, 2002-2003, s. 99-117
- ⁴² Stiftelsen "Fürst-Pückler-Park Bad Muskau", 2001
- ⁴³ Daetz, H, muntligen Bad Muskau 2008-04-09
- ⁴⁴ Ahrland, Å, 1997, s. 33
- ⁴⁵ Stiftelsen "Konings Loo", 1998, s. 51
- ⁴⁶ (http://www.mincel.com/gallery/travel_places/paleis_het_loo/, 2008-08-11)
- ⁴⁷ Ahrland, Å, 1997, s. 33, samt Stiftelsen "Konings Loo", 1998, s 51
- ⁴⁸ Stiftelsen "Konings Loo", 1998, s. 53
- ⁴⁹ Stiftelsen "Konings Loo", 1998, s. 53
- ⁵⁰ <http://www.painshill.co.uk/The-Park/The-Hamilton-Landscapes.aspx>, 2008-05-04
- ⁵¹ <http://www.painshill.co.uk/The-Park/The-Story-of-Painshill.aspx>, 2008-05-04